

Facing Srebrenica en de toekomst van de herinnering in Europa

Naar aanleiding van de 25e herdenking op 11 juli 2020 van de Srebrenica genocide introduceren we een interdisciplinair onderzoeksproject over de visuele herinnering aan de genocide in Srebrenica, en de toekomst daarvan in Europa. Het project is een gezamenlijk initiatief van de stichting Facing Srebrenica (in oprichting), het Amsterdam Centre for European Studies (ACES), de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie en het Post-Conflict Research Center Sarajevo (PCRC). We doen onderzoek naar de visuele erfenis van Srebrenica en de VN-vredesmissie, in het besef van het belang hiervan voor de toekomst van de 'nooit meer'-belofte in Europa. Daarbij werken we samen met onder andere het Srebrenica Memorial Center in Potočari, het Nederlandse Veteraneninstituut (VI) en het Nederlands Instituut voor Militaire Geschiedenis (NIMH).

Een installatie met een collectie privéfoto's van de inwoners van Srebrenica, gemaakt door soldaten van Dutchbat, zal onderdeel zijn van een groepstentoonstelling, in Framer Framed in Amsterdam, die de 25e herdenking van de genocide zal markeren. Deze tentoonstelling, begeleid door een symposium, zal de start zijn van een groter onderzoeksproject (2020-25) met als uitkomst een permanente, publiek toegankelijke database, een academische boekpublicatie en een educatieprogramma.

*Foto van Anera en Alaga Osmanović,
gemaakt door een onbekende Dutchbatter in 1994 in Srebrenica (eigendom van Azir Osmanović)*

“Over die dood is inmiddels alles bekend, of we slagen er tenminste in om te doen alsof we er alles van willen weten. Toch doen we de dood van al die mensen geweld aan in onze krantenkolommen, waarin we onszelf nooit de vraag stellen naar hun levens. Niets weten we van al die mensen die niet meer of minder mooi, goed of slecht waren dan anderen. Die net zo mooi waren als ze menselijk waren. Voorzover ik ze heb gekend.” (Emir Suljagić, Briefkaarten uit het graf, De Arbeiderspers 2006)

De vraag van Azir

Het project komt voort uit een vraag van Azir Osmanović, gids in het Srebrenica Memorial Center in Potočari. Tijdens een bezoek in mei 2019 liet hij ons een foto zien van zijn broer en zus zittend op een bed, in het huis waarin ze als vluchtelingen in Srebrenica verbleven. De foto was in 1994 genomen door een soldaat van Dutchbat die de foto aan de moeder van Azir had gegeven. Azir, destijds twaalf jaar oud, kan zich herinneren dat hij en zijn familie in contact waren met deze Dutchbatter, die op een nabij gelegen observatiepost verbleef, maar diens naam kon hij zich niet herinneren. Zijn vraag aan ons was of we de maker van de foto konden achterhalen, hij wilde uitvinden of er nog meer foto's van familieleden waren. Het liefste zou hij een foto van zijn oudere broer vinden, die de genocide niet heeft overleefd. We hebben de foto aan twee soldaten van Dutchbat laten zien, die deze op hun Facebookpagina's hebben gepost. Het bericht werd talloze keren gedeeld, en in reactie werden er weer andere foto's gepost en naar Azir gestuurd.

We begonnen aan een meer systematische zoektocht naar foto's van de bevolking van Srebrenica gemaakt door Dutchbat soldaten, en we ontdekten dat er gedurende hun verblijf in 1994 en 1995, in het VN "Safe Area" Srebrenica, grote hoeveelheden foto's zijn gemaakt, om naar huis te sturen of voor de eigen persoonlijke albums. De Dutchbat soldaten die we voor ons project benaderden toonden grote interesse; ze bleken bereid om hun collecties met ons te delen en het zo mogelijk te maken de foto's terug te brengen naar de geportretteerden of hun familieleden.

Motivatie van het project

Op 11 juli 2020 is het vijftiende jaar sinds de genocide in Srebrenica. Er is uitvoerig historisch onderzoek verricht, de belangrijkste daders zijn berecht, de identificatie van de slachtoffers is grotendeels volbracht en zowel het Europese Parlement als het Huis van Afgevaardigden in de VS hebben resoluties aangenomen om de genocide blijvend te herdenken. Maar de vraag *hoe* Srebrenica te herinneren, en ook de gebroken "nooit meer" belofte, is nog altijd onderwerp van een politieke strijd die zich tot ver buiten de Bosnische grenzen afspeelt. Bovendien onderschat de aanname dat feitelijke reconstructies tot *closure* en verzoening zouden leiden, de politieke invloed en het vloeiende karakter van de herinnering aan trauma. Tot op heden heeft het debat in Europa zich vooral gericht op vragen over de (mede)verantwoordelijkheid voor de gefaalde VN-vredesmissie, en over politiek en militair leiderschap dat collectieve identiteiten als "Serviërs", "Moslims" en "Dutchbat" bevestigt. Er is veel minder aandacht besteed aan hoe de oorlog leeft in het individuele geheugen, en belangrijker nog, hoe de werking van dit geheugen een actief proces is van zowel herinneren als vergeten. Dit proces heeft een veel bredere strekking dan enkel de betrokkenen bij de Bosnische oorlog. Het kan de huidige sociale verhoudingen in Europa versterken en veranderen.

Verhalen over het verleden aarden vaak in visuele bronnen; fotografie speelt dan ook een belangrijke rol in de herinnering aan Srebrenica. In de afgelopen vijftiende jaar werd er vooral foto- en videomateriaal gepubliceerd dat fungeerde als juridisch bewijsmateriaal. Het grote belang voor de waarheidsvinding over Srebrenica van deze visuele bronnen als bewijsmateriaal staat buiten kijf, tegelijk biedt dit materiaal maar een beperkte weergave van het leven in de VN-enclave. Maar het speelt een des te grotere rol in hoe Srebrenica op dit moment wordt herinnerd, en belangrijker nog, in hoe het *kan* worden herinnerd. Begin jaren negentig was digitale fotografie nog niet beschikbaar, en de belegerde bevolking van Srebrenica beschikte niet over de middelen om analoog te fotograferen en te filmen. Toen men werd gedeporteerd was men gedwongen de meeste persoonlijke bezittingen achter te laten, privéfoto's inbegrepen. De vraag van Azir Osmanović is een *wake-up call* om ons te doen beseffen hoe wezenlijk de fotoverzamelingen van Dutchbatters zijn voor de herinnering aan Srebrenica. De foto's en de daarmee verbonden verhalen kunnen gaan fungeren als persoonlijke herinneringsplekken, die kunnen helpen om greep te krijgen op de traumatische geschiedenis van zowel overlevenden als veteranen. Door deze foto's te verzamelen

en in een database beschikbaar te maken willen we bijdragen aan het 'onder ogen zien' van Srebrenica in een internationale context. En we willen de potentiële dialogische kracht van de foto's inzetten om de toekomst van de herinnering aan Srebrenica als onderzoeksgebied verder te ontsluiten.

Ethische overwegingen

Het fotograferen van de bevolking van Srebrenica gebeurde voornamelijk door Dutchbat soldaten, en we zijn ons terdege bewust van het fundamentele gebrek aan balans in de visuele weergave van het leven in de VN-enclave. We stellen dit probleem aan de orde in de geplande publicaties en stellen ons ten doel de stemmen en verhalen van de mensen uit Srebrenica aan de foto's toe te voegen. Hiertoe werken we samen met het Post-Conflict Research Center in Sarajevo, Bosnië. We streven ernaar om onze publicaties beschikbaar te maken in het Bosnisch, Engels en Nederlands.

Gezien de politieke gevoeligheid van het project, en omdat het direct tot de traumatische herinneringen van mensen spreekt, hebben we alle mogelijke moeite gedaan, en zullen dat ook blijven doen, om de betrokkenen en/of hun vertegenwoordigers te raadplegen, alsook deskundigen voor de verschillende facetten van het project, zowel in Bosnië als in Nederland (zie de lijst van adviseurs). Twee vooraanstaande deskundigen hebben hun steun voor het project al bevestigd. De directeur van het Srebrenica Memorial Center in Potočar, Emir Suljagić, onderschrijft het belang van de foto's voor het behouden van de herinnering aan de slachtoffers van Srebrenica, en steunt ons project. Hij heeft Azir Osmanović van het Memorial Center als contactpersoon aangewezen. Ludy de Vos, voorzitter van het Nederlandse Veteraneninstituut, compagniecommandant van Dutchbat II, steunt het project eveneens. We kunnen gebruik maken van de expertise van het Veteraneninstituut op het gebied van veteranenzorg en mondelinge geschiedenis.

Als leiders van dit onderzoeksproject onderschrijven we de *Nederlandse Gedragscode voor Wetenschappelijke Integriteit* (2018). De visies en meningen die in dit project tot uitdrukking komen zijn onafhankelijk van elke vorm van officieel beleid, of de visie van de Nederlandse overheid of andere financierders.

Erna Rijdsdijk en Guido Snel

info@facingsrebrenica.eu

Facingsrebrenica.eu